

ALEKSANDRA SAS-BOJARSKA

Politechnika Gdańska

PARK W METROPOLII – PERSPEKTYWY I PARADOKSY

Abstract: Park in Metropolis Area – Perspectives and Paradoxes. The aim of this article is to present the role of landscape in shaping the image of cities, and to stress the need of reinterpreting the approaches and activities related to city landscape. The general remarks on the need and attitude to the landscape protection have been presented, as well as some positive examples of the activities related to enhance or restore the green and recreation areas within the cities, or create them on the areas previously of other functions. In contrary, some threats related to the development and the quality of life in metropolis, caused by wrong decision concerning the townscape, have been shown. The case study of Gdansk sea-shore area was chosen as an example illustrating these thesis. These study cases prove, that there is a need of strategic planning of city landscape, and of development of special tools and methods. The landscape studies should be connected with the processes of town planning, especially in the context of rapid urbanization, technological and social changes, and growing consumption in relation to the environment.

Keywords: City, landscape, park, protection, role, shaping, threats.

Wstęp

Systemy zielone i parki miejskie, pełniące ważne funkcje przyrodnicze i społeczne, powinny stawać się coraz istotniejszym elementem zarządzania rozwojem obszarów metropolitalnych. Ma to znaczenie zwłaszcza w obliczu obserwowanych współcześnie trendów. Przede wszystkim rośnie liczba ludności w miastach – obecnie stanowi ona połowę ludności świata. Tym samym przybywa użytkowników publicznej przestrzeni miejskiej, w tym tej zielonej, i to w narastającym tempie. Jeszcze w 1900 r. w miastach zamieszkiwało 10% ludności świata, po 100 latach, czyli obecnie, to jest już ponad 50%.

Szacunki wskazują, że w 2050 r. procent ludności miejskiej wzrośnie do 75 [*The Global City Indicators ...*]. Jeszcze za życia naszych dzieci trzy czwarte mieszkańców globu będzie zasiedlać tereny zurbanizowane! Ten trend podsumowuje stwierdzenie Closa¹, wygłoszone podczas powitania uczestników World Urban Forum VI w Neapolu we wrześniu 2012 r: *Przyszłość ludzkości to miasta* [Clos 2012].

Wraz ze wzrostem ludności terenów zurbanizowanych wydłuża się czas spędzany w miastach. Tryb życia sprawia, że coraz mniej czasu wolnego pozostaje na wyjazdy poza miasto, do krajobrazu otwartego. Dodatkowo, rozrost miast powoduje zwiększenie dystansu do terenów otwartych, więc wyjazdy stają się nadmiernie czasochłonne. Kolejnym niezmiernie ważnym, zwłaszcza w dobie kryzysu światowego, czynnikiem, jest wzrost cen energii, co podraża koszty podróży i w konsekwencji koszty wypoczynku poza miastem.

Opisane zjawiska przekładają się na zwiększanie powszechnego zapotrzebowania na wypoczynek i rekreację w miastach. Ważne, aby się odbywał w atrakcyjnej zielonej przestrzeni publicznej – wspólnej, dostępnej dla każdego mieszkańca. Trzeba więc zweryfikować dotychczasowe zasady planowania miast i w XXI w. kształtować obszary zurbanizowane odpowiadające nowym potrzebom społecznym, ekologicznym i ekonomicznym, wykorzystując rosnące możliwości technologiczne.

Wspomniany Clos podkreślał podczas Forum: „Miasta muszą się rozwijać w duchu rozwoju zrównoważonego. Najważniejsze, abyśmy dbali o nasze miasta i planowali je starannie, gdyż miasta są największym fizycznym osiągnięciem ludzkiej cywilizacji. Miasta muszą zapewniać warunki zdrowotne (...) i być ‘maszyną’ tworzącą dobrobyt (...), a najważniejszymi obszarami, na rzecz których powinny działać rządy, władze lokalne i eksperci, są przestrzenie publiczne ...” [Clos 2012, s. 6].

Jednymi z ważniejszych typów przestrzeni publicznych są parki miejskie. Dobrze zaprojektowane – stają się często wyróżnikami krajobrazu miasta. Wyjątkowe pod tym względem są miasta nadwodne. Najprężniej rozwijające się portowe metropolie od San Francisco, przez Montreal, Lizbonę, Barcelonę, Kopenhagę, Dubaj aż po Tokio walczą o dostęp przestrzeni publicznych do wody. Wypychają przemysł portowo-stoczniowy na bardziej odległe od centrum tereny, rekultywują zanieczyszczone grunty, rewitalizują dzielnice przywodne, tworząc nowoczesne parki o zróżnicowanym programie funkcjonalnym, charakterze, wyrazie estetycznym i roli. Koszt zawsze jest wysoki,

¹ Podsekretarz Generalny United Nations i Dyrektor Wykonawczy UN-Habitat.

ale i zysk dla miast niemały. Obszary te, położone w najbardziej malowniczych fragmentach struktur zurbanizowanych, dobrze skomunikowane, blisko centrum, a do tego znacznych rozmiarów, a więc mogące pomieścić bogaty program funkcjonalny, stają się nowymi wizytówkami metropolii.

Nie zawsze jednak władarze miast i planiści potrafią dobrze ocenić i wykorzystać niezwyklej potencjał niezabudowanego krajobrazu. W wielu przypadkach krajobraz uważany jest za mało istotny aspekt gospodarowania miastem i pomijany w odniesieniu do uznawanych za najważniejsze czynników efektywności ekonomicznej. Rosnąca presja inwestycyjna powoduje zawłaszczanie terenów otwartych, zwłaszcza atrakcyjnych krajobrazowo. Sytuację tę sankcjonuje brak dostatecznego współdziałania systemów i instytucji odpowiedzialnych za jakość przestrzeni zielonych, oraz istniejące uregulowania formalno-prawne. Konsekwencją są kontrowersje związane z wyborem możliwych scenariuszy rozwoju. Bywa, że nie są one dostosowane do specyfiki przestrzeni, czego przykładem jest Pas Nadmorski w Gdańsku. Warto więc się zastanawiać, jakie zagrożenia niesie zabudowa systemów zieleni miejskiej, czego unikać, w jaki sposób chronić zielony potencjał miast, i na czym się wzorować.

1. Krajobraz planowany strategicznie

Narastające problemy związane z degradacją terenów zielonych w mieście skłaniają do wypracowania nowego podejścia do rozwoju miasta oraz kształtowania jego krajobrazu. Jednocześnie debata publiczna pokazuje, że piękno i specyfika krajobrazu miejskiego są dostrzegane przez społeczeństwo, oraz mają wpływ na jakość życia i potencjał rozwojowy miasta. Rośnie rola krajobrazu w promocji miast i regionów, a krajobraz nabiera wartości ekonomicznej. Dobrze urządzona przestrzeń publiczna, będąca często symbolem miasta, jest wykorzystywana jako czynnik integrujący i przeciwdziałający wykluczeniu społecznemu. Przykładem jest Rio de Janeiro, gdzie słynne plaże, Copacabana i Ipanema, pełniące funkcję parku miejskiego, są dostępne dla każdego – bogacza i mieszkańca slumsów, na równych prawach. Przesłanie o potrzebie tworzenia przestrzeni publicznych znalazło się w streszczeniu wniosków z World Urban Forum VI. W jednym z piętnastu punktów podsumowujących obrady uznano, że przestrzeń publiczna – jako dobro wspólne – powinna stanowić priorytetowy element planowania urbanistycznego, mający na celu poprawę jakości życia w miastach.

Rośnie świadomość, że zielone przestrzenie publiczne muszą stawać się coraz ważniejszym elementem uwzględnianym w polityce miejskiej i w zarządzaniu rozwojem metropolii. Coraz wyraźniej rysuje się potrzeba długofalowego projektowania krajobrazu miasta, zintegrowanego z planowaniem przestrzennym i urbanistycznym, co można nazwać planowaniem strategicznym krajobrazu. Żeby było ono skuteczne, przede wszystkim należy odpowiedzieć na pytania natury ogólnej – jakie są czynniki determinujące jakość krajobrazu miasta w procesach globalizacji i unifikacji; czy istnieje relacja między jakością krajobrazu a zrównoważonym rozwojem; i czy piękno krajobrazu wpływa na konkurencyjność miast.

Możliwości kształtowania zielonego krajobrazu miasta muszą być rozpoznawane indywidualnie dla każdego przypadku, z uwzględnieniem istniejących uwarunkowań, potrzeb, oraz możliwości wdrażania rozwoju zrównoważonego. Podstawą starań jest właściwe wykorzystanie potencjału miast, związanego z ich położeniem fizyczno-geograficznym, historią, dziedzictwem kulturowym, tożsamością oraz lokalnymi tradycjami. Należy w każdym przypadku odrębnie określać wpływ, jaki na zwiększenie atrakcyjności miasta może wywierać specyfika, indywidualny charakter i stan systemów zielonych. Na tej podstawie można budować strategię dotyczącą rozwoju miasta, w tym ochrony i kształtowania jego krajobrazu.

W tym celu należy rozwijać metody i instrumenty wspomagające planowanie krajobrazu miast w różnych uwarunkowaniach lokalizacyjnych, geograficznych, społecznych i kulturowych, oraz rozpowszechniać wyniki badań. Szczególny nacisk powinien być położony na badanie sekwencji powstawania skutków w krajobrazie, wywoływanych różnymi scenariuszami rozwoju miast, na niepewność prognozowania zmian w krajobrazie w obliczu gwałtownych przemian struktur zurbanizowanych oraz na trudności w minimalizowaniu negatywnych zmian krajobrazu, zwłaszcza w krajach intensywnego rozwoju i transformacji. Ważne jest łączenie badań z pogranicza wielu dziedzin, gdyż krajobraz stanowi odzwierciedlenie wszelkich procesów i zjawisk zachodzących w przestrzeni, narastających w czasie. Wynika to ze specyfiki i dynamiki przemian krajobrazowych, będących odbiciem zmian w poszczególnych elementach środowiska. Zasadne wydaje się stworzenie systemu kryteriów oceny krajobrazu miejskiego, pozwalających ustalać priorytety działań.

Konieczny jest rozwój badań nad określaniem relacji między dostępem do dobrze urządzonej zieleni publicznej a jakością życia w miastach, zwłaszcza w kontekście współczesnych uwarunkowań oraz wyzwań. Rozpowszechnienie idei krajobrazu jako dobra wspólnego może wspomóc praktyczne działania

na rzecz jego ochrony w zderzeniu z procesami rozwojowymi. Tylko bowiem świadomość potrzeby działań na rzecz krajobrazu miasta może zapewnić akcje długofalowe i powszechne, a więc skuteczne.

W konsekwencji realizacji zarysowanych powyżej zadań skuteczniej niż obecnie można będzie wykorzystywać potencjał krajobrazu w procesach równoważenia rozwoju miast oraz w podnoszeniu jakości życia. Praktyczną korzyścią będą wnioski do polityki rozwoju miasta w odniesieniu do kształtowania jego krajobrazu jako czynnika podnoszenia potencjału miasta. Wnioski te powinny dotyczyć zarówno sfery regulacji prawnych, jak i sfery realnej, czyli konkretnych działań w planowaniu przestrzennym, projektowaniu urbanistycznym i architektonicznym oraz w zarządzaniu miastem.

2. Trzy dobre przykłady

Na świecie podejmowanych jest wiele działań na forum lokalnym, krajowym lub międzynarodowym, zmierzających do poprawy krajobrazu miasta. Są to zarówno aktywności natury naukowej, prawnej czy popularyzatorskiej, jak i realne działania w przestrzeni miast. Do pierwszej grupy należy organizowanie konferencji i seminariów, publikowanie artykułów naukowych, publicystyka, ustanawianie nowego prawodawstwa, czy rozwijanie metodologii badań nad relacją między poziomem życia a krajobrazem miasta².

Działania realne na rzecz poprawy jakości krajobrazu obserwuje się w wielu miastach świata. Szczególnie interesujące są pod tym względem miasta portowe. Specyfika krajobrazu związana z nadmorskim położeniem, gospodarką morską, rekreacją i turystyką nadwodną oraz związanymi z wodą dyscyplinami sportu wyczynowego, dynamika komunikacji morskiej, charakterystyczna dla miast portowych tożsamość, oraz unikatowe w stosunku do innych miast dziedzictwo kulturowe, historyczne i przemysłowe, związane z portami i stoczniami, jak też towarzyszące miastom portowym od zawsze otwarcie na świat, skutkujące różnorodnością kulturową, są wartościami determinującymi krajobraz miast portowych, które należy chronić i podtrzymywać.

² Przykładem jest opracowywanie systemów wskaźników określających poziom życia w miastach (*urban sustainability indicators*). Jednym z takich wskaźników jest dostępność do publicznych terenów zielonych w miastach, omawiana na panelu *City Indicators and Comparative Measurement in European Cities* podczas World Urban Forum VI w Neapolu w 2012 r.

Poniżej przytoczono kilka przykładów kształtowania krajobrazu w miastach portowych.

Wielokrotnie omawianym, ale wciąż interesującym przykładem jest **teren powystawowy Expo 1998 w Lizbonie**, gdzie na byłych obszarach portowo-przemysłowych ukształtowano nowy atrakcyjny krajobraz waterfrontu wielkiego miasta. Potężny, 300-hektarowy obszar rafinerii, doków i magazynów odcinał miasto od rzeki Tag na odcinku 5 km, a ze względu na przestarzałe technologie powodował skażenie środowiska. Jednocześnie cechował się świetnymi uwarunkowaniami lokalizacyjnymi pod funkcje wystawiennicze, m.in. dzięki swej wielkości, atrakcyjnemu położeniu nadwodnemu, bliskości lotniska i miasta. Na uwolnionym poprzemysłowym obszarze zaplanowano wielką dzielnicę wielofunkcyjną, według planu urbanistycznego Manuela Salgado z 1993 r., o bogatym programie i wysokiej jakości urbanistycznej oraz środowiskowej. W 1994 r. wyburzono obiekty przemysłowe, zrehabilitowano teren i przebudowano nabrzeża. W pierwszym etapie zbudowano obiekty Expo (infrastrukturę techniczną, pawilony i hale wystawowe, przestrzenie publiczne i nabrzeże z kolejką linową), a po zakończeniu wystawy – nową dzielnicę miejską. Większość obiektów została zaplanowana już od początku z myślą o przyszłych funkcjach, które będą pełniły po zakończeniu wystawy (biura, siedziby instytucji rządowych, sala widowiskowa, oceanarium, teatr, muzeum). Styk miasta z rzeką został przemyślnie zaprojektowany z wykorzystaniem osi widokowych, najść, zieleni, małej architektury i elementów ułatwiających percepcję przestrzeni. Wjazd do dzielnicy tworzy słynny dworzec Santiago Calatravy, który umożliwia połączenie komunikacji kolejowej, autobusowej, metra oraz lotniska. Stworzono system atrakcyjnych przestrzeni publicznych, dzięki którym miasto zwróciło się ku wodzie, jak za czasów swojej żeglarskiej świetności. Powstał park miejski, w którym sprawdza się określenie *blue is green*, gdyż typowej zieleni jest tu niewiele, za to jej funkcje spełnia wszechobecna woda. Motyw wody nawiązuje do nazwy wystawy: *Oceany – dziedzictwo przyszłości*. Przestrzeń zachęca do odwiedzenia i intryguje nawet wiele lat po zakończeniu wystawy. Nadwodny zdewastowany teren „odzyskany” nabral wartości ekologicznej i krajobrazowej.

Kolejnym wspaniałym przykładem nowego krajobrazu waterfrontu miasta portowego jest **Crispy Field w San Francisco**, gdzie stworzono zielone przestrzenie publiczne na terenie po opuszczonym porcie oraz bazie wojskowej. W latach 1998–2001 3 tys. wolontariuszy włączyło się w wielką społeczną akcję zagospodarowywania nieużytków. Prace pochłonęły prawie 35 mln dolarów – co znamienne, pozyskanych w dużej części z dotacji społeczeństwa. Zasadzono

100 tys. rodzimych roślin z 73 rodzimych gatunków. Usunięto 70 akrów asfaltu i wielką ilość niebezpiecznych materiałów. Rozciągający się wzdłuż wybrzeża obszar podzielono na strefy funkcjonalne. Wykopano sztuczny zbiornik wodny.

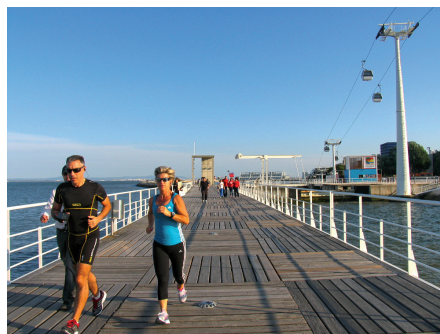
Fot. 1³. Lizbona. Zwiewna konstrukcja dworca kolejowego, nawiązująca do motywów roślinnych stała się wizytówką i znakiem rozpoznawczym nie tylko Expo'98 i Lizbony, ale też całej Portugalii

Fot. 2. Atrakcjami są kolejka linowa wzdłuż nabrzeża oraz wieża widokowa umożliwiające percepcję niezwykłego krajobrazu, w którym najważniejszym motywem jest woda

Fot. 3. Miasto stało się wodną rzeźbą osnutą refleksami świetlnymi i odbiciami

Fot. 4. Dobrze zagospodarowana przestrzeń nadwodna przyciąga turystów i mieszkańców

Na nowo ukształtowano teren nadbrzeżny, usypano wydmy chroniące przed wiatrem, zazieleniono je. Zbudowano ścieżki piesze i rowerowe, elementy małej architektury, miejsca piknikowe, punkt informacji turystycznej i opieki medycznej, toalety, punkty telefoniczne, tablice informacyjne z regulaminem, oraz plażę. Powstał system informacji ekologicznej o terenie, o historii miej-

³ Wszystkie fotografie wykonała A. Sas-Bojarska.

sca, ale też o zagrożeniach związanych z globalnym ociepleniem, powodzią, erozją brzegu morskiego, zarówno dla samego parku, jak i w kontekście ogólniejszym, dla świata. Można przeczytać, jak żyć w bardziej zrównoważony sposób, aby zapobiegać zagrożeniom, i jak włączać się do akcji proekologicznych.

Fot. 5. Crispy Field, San Francisco. Ścieżki piesze są wyposażone w rozmaite tablice informacyjne

Fot. 6. Miejsca piknikowe dla osób indywidualnych i grup wyposażono w grille, siedziska oraz stoły

Fot. 7. System informacji turystycznej i ekologicznej, wpleciony w układ promenad, parkingów i miejsc biwakowych, towarzyszy wszystkim aktywnościom w bardzo popularnym parku

Fot. 8. Przyciągają tu nie tylko piękne widoki na Golden Gate, słynne więzienie Alcatraz i zatoka San Francisco, ale też możliwość obserwacji imprez i zawodów sportowych związanych z wodą

Do tej pory park odwiedziło ponad 10 mln osób. Rocznie korzysta z niego 1 mln ludzi, dziennie ponad 2,5 tys. Crispy Field stało się niezwykle popularnym miejscem odpoczynku, rekreacji i sportu. Dzięki projektowi nastąpiło połączenie dotychczas odizolowanego miasta z wodą. Co roku realizowane są

kolejne ulepszenia i elementy. Co jest podkreślane, projekt zrealizowano nie tylko dzięki twórczej wizji i hojności donatorów, ale też pracy wolontariuszy. Dlatego ten piękny seminaturalny park, jakże inny w wyrazie niż park miejski w Lizbonie, zadedykowano tym, którzy sprawili, że „marzenie o stworzeniu terenu zieleni i rekreacji w tym miejscu się urzeczywistniło”.

Fot. 9. Creek Side Park w Dubaju rozciąga się wzdłuż rzeki Dubai Creek na odcinku ok. 3 km. Na całej długości od strony rzeki ciągną się piaszczyste plaże

Fot. 10. Wielkość parku sprzyja „podróżom” specjalnymi pojazdami lub kolejką linową zawieszoną na odcinku 2,3 km, na wysokości 25 m

Fot. 11. Creek Side Park, Dubaj. Zacienione miejsca są w tym klimacie niezbędne

Fot. 12. Creek Side Park, Dubaj. Urządzona przestrzeń publiczna sprzyja integracji

Te dwa, jakże odmienne przykłady, dowodzą zasadności decyzji na rzecz poprawy jakości życia przez tworzenie atrakcyjnego krajobrazu miejskich parków. Można by je mnożyć, wymieniając chociażby parki nadwodne stworzone na terenach poportowych w Montrealu, Barcelonie czy Kopenhadze. Jednak prawdziwym wyzwaniem dla projektantów i zarządców zieleni miejskiej są trudne warunki klimatyczne i wodne. Przykładem pokonywania

takich przeciwności jest **Creek Side Park w Dubaju**, otwarty w 1994 r. Park o powierzchni blisko 100 ha, strategicznie położony w samym sercu miasta, powstał, tak jak otaczające go miasto, na pustyni.

Uwarunkowania klimatyczne nie ułatwiają utrzymania parku. Latem, gdy temperatura w Dubaju wynosi 40 stopni Celsjusza, na poziomie ulic, czyli najbliżej człowieka, dochodzi do 57 stopni. Od maja do listopada prawie nie występują tam opady. W takiej sytuacji teren zielony jest dla mieszkańców nie do przecenienia. Rodzaj podłoża, upał, oraz brak słodkiej wody do podlewania roślin wymagają specjalnej, niesłychanie kosztownej infrastruktury. Park powstał w Emiratach Arabskich, więc pieniądze z wydobycia ropy pozwalają pokonać wszelkie trudności, nawet odsalać słoną wodę morską do celów ogrodniczych. Dzięki wielu działaniom, w miejscu całkowicie do tego nieprzystosowanym, stworzono świetnie zagospodarowaną zieloną przestrzeń publiczną, z bogatym programem funkcjonalnym, łączącym zabawę z edukacją, zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych, integrującym społeczność.

Są tam zacienione miejsca dla gier dziecięcych i do odpoczynku, pole do minigolfa, ogrody botaniczne z ponad 280 gatunkami roślin, ogród pustynny z tradycyjnym systemem nawadniającym, ogrody kwiatowe, rozmaite place zabaw, stanowiska grillowe, amfiteatr z miejscami siedzącymi dla 1200 osób, gdzie odbywają się imprezy publiczne i performance, pomosty dla wędkarzy, restauracje i kioski z napojami, ścieżki piesze i do joggingu, potężne i bogato wyposażone w atrakcje centrum zabawowo-edukacyjne dla dzieci *Children's City*, delfinarium, wypożyczalnia rowerów, oraz atrakcyjna kolejka linowa.

Creek Side Park jest otoczony miastem, które chlubi się najwyższym budynkiem świata – Burdż Chalifa, najbardziej okazałymi centrami handlowymi i najszerszymi ulicami. Nadrzeczny park w tym betonowym molochu sięgającym nieba jest oazą zieleni, zmniejszającą uciążliwość życia. Odgrywa swą społeczną rolę doskonale, nawet w upalne dni.

3. Przykład totalny

Jednym z najciekawszych przypadków dotyczących krajobrazu, ze względu na skalę, zakres i konsekwencję działań, jest **Fukuoka w Japonii**. W mieście tym zrealizowano nie tylko pojedyncze obiekty czy obszary zielone poprawiające krajobraz, jak to miało miejsce w opisanych wyżej przykładach, ale wdrożono cały system działań prawnych i promocyjnych zainicjowanych

na poziomie krajowym i miejskim, które umożliwiły i znakomicie usprawniły wprowadzanie w życie wielu pomysłów upiększania miasta.

Proces ochrony krajobrazu w Japonii rozpoczął się już 1860 r., kiedy skończyła się era feudalna i izolacja kraju. Odrestaurowano Zamek Meiji – jeden z najważniejszych i najpiękniejszych symboli krajobrazowych Japonii. Dwaściecia lat później zaczęto chronić inne świątynie i pałace, oraz rozpoczęła się kampania, której efektem było podniesienie świadomości Japończyków na temat krajobrazu miejskiego. W 1890 r. powstała koncepcja krajobrazu miejskiego, związana z promocją miast historycznych. W 1920 r. stworzono pierwszy akt prawny dotyczący „systemu pięknych obszarów” zawarty w *Ustawie o planowaniu miejskim i prawie budowlanym*. Podczas odbudowy kraju ze zniszczeń po II wojnie światowej krajobraz przestał odgrywać rolę publiczną. Dopiero w latach 90. XX w. nabrał rozpędu proces działań na rzecz krajobrazu miasta. Władze lokalne zaczęły wydawać rozporządzenia na temat krajobrazu. W 2003 r. opracowano zarys polityki narodowego piękna krajobrazu, w której m.in. zalecono rozwój systemu ocen i promocji krajobrazu przy pracach publicznych, oraz wzmocniono zapisy prawne dotyczące kompleksowej i systematycznej ochrony i kształtowania pięknych krajobrazów. W 2004 r. wprowadzono w życie „Trzy prawa dotyczące krajobrazu i zieleni”. W *Ustawie o krajobrazie* chodziło przede wszystkim o określenie odpowiedzialności za krajobraz ludzi, przedsiębiorstw i władz oraz o promowanie ustanawiania planów krajobrazowych dla miast i wsi z udziałem mieszkańców i organizacji pozarządowych. W krajowe trendy wpisała się Fukuoka. W 1983 r. rozpoczęto projekt „Miasto z rzeźbami” – pierwszy krok w kierunku poprawy estetyki miasta. W 1987 r. powstało rozporządzenie dotyczące krajobrazu urbanistycznego Fukuoki, obejmujące regulacje odnoszące się do wysokich budynków, obszarów krajobrazowych, oświetlenia i oznakowania miasta, oraz dotowania organizacji i działań prokrajobrazowych. Rok później ustanowiono standardowy plan krajobrazu zurbanizowanego dla miasta, a w latach 1996-2005 wyznaczono kilka specjalnych obszarów krajobrazowych⁴.

⁴ Według referatu Norio Matsumoto *The Steps of Landscape in Japan and Fukuoka*, zaprezentowanego podczas sesji Urban Landscape Development, Urban World Forum VI, Neapol, 2012 r.

Fot. 13. Canal City Hakata, Fukuoka. Woda płynąca przez budynek i ostry kolor wewnętrznej elewacji tworzą widowiskowe przestrzenie

Fot. 14. Fukuoka. ACROS. Zielona architektura z tarasowymi zielonymi ogrodami organicznie wtapia się w otoczenie budynku

Fot. 15. Fukuoka. Wieża Portowa stanowi dominantę waterfrontu i doskonały punkt obserwacyjny

Fot. 16. Przykładem sztuki w przestrzeni publicznej jest rzeźba „Dropped Reclining Mother and Baby”

Ćwierć wieku temu ustanowiono „The Fukuoka City Urban Beautification Awards” (w dowolnym tłumaczeniu *Nagrodę urbanistycznego upiększania miasta Fukuoki*), promującą wybitne obiekty i działania wpływające na poprawę estetyki przestrzeni. W dwudziestą rocznicę, w 2007 r., opracowano „mapę wizualnych atrakcji Fukuoki”, na której zaprezentowano elementy z zakresu architektury, krajobrazu miejskiego i otwartego oraz sztuki ulicznej, które przyczyniają się do wzmocnienia sfery publicznej miasta [*Visual Delights...*]. Zaprezentowano na niej przede wszystkim ikony architektury zaprojektowane przez słynnych japońskich i zagranicznych architektów. Wśród nich należy wymienić wielkie centrum usługowe Canal City Hakata, autor-

stwa The Jerde Partnership, zbudowane w 1996 r. W sztucznym krajobrazie obiektu stworzono namiastkę krajobrazu naturalnego – środkiem płynie potok, otoczony starannie zaprojektowaną wielotematyczną przestrzenią publiczną, przyciągającą tłumy użytkowników, zarówno w dzień, jak i o zmroku, gdy zaczyna się gra świateł i rozmaite imprezy.

Kolejną realizacją jest kompleks mieszkaniowo-biurowy ACROS Fukuoka, wyposażony w salę koncertową i muzyczną, zaprojektowany przez Nihona Sekkei, Inc. Takenaka Corporation w 1995 r. Najistotniejszym aspektem projektu jest jego połączenie wizualne z przylegającym do działki parkiem Tenjin Chuo. Efekt ten osiągnięto projektując południową elewację budynku jako tarasowe zielone ogrody (*step garden*), tworząc iluzję kontynuacji terenu zielonego otoczenia.

Obiektem o całkowicie innej funkcji i roli jest Hakata Port Tower, autorstwa architekta Tachu Naito, autora 30 wież, w tym Tokyo Tower. Z wieży rozciąga się widok na waterfront, obfitujący w parki miejskie i przestrzenie publiczne.

Wśród wyszczególnionych obiektów nie zabrakło sztuki w przestrzeni publicznej. Przykładem jest rzeźba „Dropped Reclining Mother and Baby” autorstwa Henry Moora z 1988 r., stojąca na okazałym placu przed nowym budynkiem dworca kolejowego. Na mapie atrakcji wizualnych znalazły się też świątynie, ogrody, promenady, oraz obiekty infrastruktury transportowej, jak stacje metra i mosty.

Podsumowując przypadek Fukuoki należy zwrócić uwagę na długofalowość i wielotorowość działań. Dzięki strategicznemu planowi i jego konsekwentnej realizacji Fukuoka słusznie jest uznawana w rankingach światowych za jedno z 25 najlepszych miast do życia, plasując się w ciągu pięciu kolejnych lat 2008–2012 zawsze w połowie stawki, wśród takich miast, jak Helsinki, Zurych, Kopenhaga, Monachium, Melbourne, Wiedeń, Sydney, Sztokholm, Berlin, Hong-Kong, Paryż [*Monocle...* 2012]. W rankingu były brane pod uwagę m.in. takie wskaźniki, jak ilość m² terenów zielonych przypadających na jednego mieszkańca, procentowa ilość terenów zielonych w mieście, dostęp do natury, czyli bezwzględny czas dotarcia do terenów zielonych, oraz tzw. poczucie otwartości miasta, postrzegane przez dostęp do morskiego powietrza oraz tereny zielone w tkance miasta, co jest zjawiskiem rzadkim w bardzo gęsto zabudowanych miastach Japonii. Stała obecność Fukuoki w światowym rankingu jest osiągnięciem świadczącym o sukcesie konsekwentnych i długofalowych działań miasta na rzecz rozwoju zrównoważonego.

Można mnożyć przykłady zagraniczne, ukazujące pozytywne efekty działań dotyczących krajobrazu miasta, jednak błędem byłoby pominięcie własnych tradycji i osiągnięć, przynajmniej tych z przeszłości.

4. Gdańsk – potencjał czy utracona szansa?

Jednym z pierwszych, jeśli nie pierwszym miastem w Europie, gdzie utworzono park publiczny, był Gdańsk [Rozmarynowska 2011, s. 173]. W latach 1832–1837 na terenie malowniczych wzgórz morenowych otaczających miasto od zachodu powstał Park Miejski w Jaśkowej Dolinie o powierzchni 51 ha. Rozciągały się z niego przepiękne widoki na miasto, jego atrakcje i charakterystyczne budowle oraz na wody Zatoki Gdańskiej. Park, oprócz walorów przyrodniczych, krajobrazowych, widokowych i artystycznych, miał też inne zalety. Stworzono bardzo bogaty program funkcjonalny. Zbudowano tor saneczkowy, leśniczówkę, różnorodne lokale gastronomiczne, estradę i podium do tańca, place zabaw, Gaj Gutenberga, teatr leśny. Urządzono Festynową Łąkę gdzie odbywały się liczne imprezy, zabawy, koncerty muzyczne i turnieje. Stworzono system promenad i ścieżek spacerowych oraz powiązanych ze sobą wizualnie punktów i platform widokowych na naturalnych wzniesieniach. Pod koniec wieku powstały korty tenisowe. Zagospodarowanie parku podkreślano ukształtowaniem terenu, zielenią i elementami małej architektury [Rozmarynowska 2011, s. 140, 174, 180-195]. Przez długie lata Park Jaśkowa Dolina cieszył się wielką popularnością wśród mieszkańców Gdańska.

Zawieruchy wojenne i powojenne sprawiły, że idea kontynuacji parków publicznych w Gdańsku odrodziła się dopiero po latach, a jej realizacja nastąpiła w innych miejscach. Jednym z przykładów jest zaprojektowany w 2001 r. największy w Gdańsku Park Reagana o powierzchni 40 ha, który zrealizowano w latach 2002–2006 w części pasa nadmorskiego, między ulicą Piastowską a deptakiem do mola w osi Al. Jana Pawła II. Park powstał nie bez problemów, gdyż teren ten był uprzednio użytkowany jako ogródki działkowe i trzeba było przezwyciężyć liczne protesty. Było to jednak niezbędne, gdyż dalsze użytkowanie ogródków zagrażało pobliskim ujęciom wody pitnej dla Gdańska. Teren był w większości zdegradowany, użytkowany przez niewielką grupę osób, niedostępny dla społeczeństwa. Tworzył barierę przestrzenną i powodował fragmentację przestrzeni pasa nadmorskiego. Projekt przekształcania terenu zakończył się sukcesem. Powstała świetnie zlokalizowana i skomunikowana przestrzeń publiczna, położona blisko plaży i morza – głównych atrakcji rekreacyjnych Gdańska, oraz nieopodal wielkich osiedli mieszkaniowych – źródła

stałych użytkowników. Park został wyposażony w dużą ilość atrakcji i urządzeń dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Zbudowano 9 km ścieżek pieszo-rowerowych, zrealizowano system informacji o parku, tablice edukacyjne, placky zabaw dla dzieci i młodzieży, wybiegi dla psów. Zieleń i mała architektura podkreślają jego walory przyrodnicze i krajobrazowe. Park Reagana wygrał konkurs TUP na najlepszą przestrzeń publiczną woj. pomorskiego w 2006 r.

Fot. 17. Szeroka, piaszczysta plaża w Gdańsku jest unikatowa w skali europejskiej przynajmniej z jednego powodu. Prawie z niej nie widać miasta

Fot. 18. Rozległe zielone tereny pasa nadmorskiego sprzyjają organizacji imprez masowych, m.in. zawodów Nordic Walking

Fot. 19. Osiedle grodzone między Parkiem Reagana a morzem to typowy przykład podziału nie tylko przestrzeni, ale i społeczeństwa

Fot. 20. Brzeźno. Nowe osiedle grodzone wzdłuż pasa nadmorskiego zapewnia piękne widoki na morze, ale zawłaszcza niezwyklej przestrzeń publiczną

Realizacja Parku Reagana nawiązała do zrodzonej jeszcze na początku XX w. koncepcji stworzenia wielkiego publicznego parku plażowego między Jelitkowem a Stogami. Jak pisze Rozmarynowska [2011, s. 286], w 1924 r.

na fragmencie planowanego w przyszłości założenia (na odcinku Jelitkowo-Brzeźno) umocniono wydmy, obsadzono je kosodrzewiną oraz zalesiono 100-metrowej szerokości pas równoległy do brzegu morskiego.

W tym kontekście istotne jest to, że część pasa nadmorskiego między Parkiem Reagana a Brzeźnem pozostała do tej pory niezabudowana. Jej przyszłe zagospodarowanie jest przedmiotem społecznej troski i dyskusji. Ścierają się różne poglądy na temat jej wykorzystania. Aby podjąć właściwe decyzje i wybrać najlepsze rozwiązania, przede wszystkim trzeba odpowiedzieć na pytanie, jaki jest potencjał i walory, oraz na czym polega fenomen pasa nadmorskiego w Gdańsku.

O unikatowości tego obszaru decyduje kilka czynników, przede wszystkim jego położenie i wielkość. Rozciągający się od Jelitkowa do Brzeźna równoległe do plaży szeroki na kilkaset metrów pas łąk, lasków i nieużytków, ograniczony jest od południowego zachodu tkanką miejską, a od północnego wschodu wodami Zatoki Gdańskiej. Granice są bardzo wyraźne – od miasta park oddziela bariera techniczna, jaką jest droga, która w planach miasta ma zostać zmodernizowana i uzyskać parametry drogi głównej ruchu przyspieszonego. Naturalna granica lądu z morzem przybrała postać pięknej piaszczystej, szerokiej plaży, o niezwykłym jak na tak duże miasto charakterze seminaturalnym. Z plaży tej bowiem nie widać miasta! Gdziekolwiek tylko można dojrzeć ponad lasem porastającym wydmy, ciągnącym się wzdłuż całego ciągu nadwodnego, górujące w oddali budynki.

Niestety, w pasie tym pojawiły się w ostatnich latach „wyrwy” – enklawy zagospodarowania miejskiego. Osiedla deweloperskie. Ogrodzone, a więc niedostępne dla ogółu. Stanowiące barierę przestrzenną, powodujące fragmentację przestrzeni, będące precedensem, a więc groźne dla przyszłych decyzji. Planowane są następne inwestycje, w tym wielkogabarytowe. Głośno o nich w debacie publicznej mieszkańców Gdańska, gdyż nowe plany zrodziły protesty. Pierwszy do ochrony ciągłości i seminaturalnego charakteru pasa nadmorskiego włączył się Polski Klub Ekologiczny (PKE), Okręg Wschodnio-Pomorski. Na jego zlecenie powstał w 2010 r. obywatelski projekt dofinansowany przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku, zakończony opracowaniem *Společnej Koncepcji Zagospodarowania Pasa Nadmorskiego wraz z Inwentaryzacją Przyrodniczą [Společna Koncepcja...]*. Opracowanie obejmuje opis organizacji projektu i procesu udziału społeczeństwa, podsumowanie przeprowadzonych w czasie trwania projektu ankiet społecznych, obrazujące oczekiwania mieszkańców Trójmiasta w stosunku do tego obszaru, analizę opracowań planistycznych

oraz inwentaryzację przyrodniczą. Zwieńczeniem jest część urbanistyczna, zawierająca analizy stanu istniejącego, waloryzację i ocenę obecnych kierunków rozwoju pasa nadmorskiego oraz koncepcję zagospodarowania pasa wraz z postulatami. Zamieszczono też opinie ekspertów zewnętrznych na temat „*Spolecznej koncepcji...*”.

W trakcie publicznej debaty PKE wystosował do władz miasta petycję⁵. Warto przytoczyć jej treść, gdyż wiele mówi o nastrojach i oczekiwaniach społecznych: „Pas Nadmorski to wspólne dobro. To łatwo dostępne, ulubione przez Gdańszczan tereny rekreacyjne, strefa ochrony ujęć wody, miejsce o zachowanej dużej różnorodności przyrodniczej. Zwracamy się do Prezydenta ... i Radnych Gdańska – władz przez nas wybranych – z prośbą i żądaniem, aby ... nie wprowadzać zabudowy przekraczającej wysokość drzew, w dalszych planach przyjąć do realizacji społeczną koncepcję zagospodarowania Pasa Nadmorskiego opracowaną przez Polski Klub Ekologiczny i traktować zachodnią część Pasa Nadmorskiego jako Ogród Miasta”.

W związku z kontrowersyjnymi planami miasta podjęto wiele inicjatyw mających na celu ukazanie innych sposobów zagospodarowania tego terenu. Między innymi na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej [WAPG] w Gdańsku we wrześniu 2011 r. zorganizowano międzynarodowe warsztaty architektoniczne, których celem było stworzenie koncepcji zagospodarowania pasa nadmorskiego w Gdańsku w ujęciu urbanistyczno– architektoniczno–krajobrazowym. W warsztatach wzięli udział studenci i nauczyciele reprezentujący ośrodki naukowe z Brazylii (Fumeq University, Belo Horizonte), Portugalii (University of Technology Lisbon), Niemiec (Hafencity Universität Hamburg), Turcji (DEU Izmir) i z Polski (WAPG oraz Wydział Architektury Krajobrazu Sopotkiej Szkoły Wyższej [WAKSSW]). W interdyscyplinarnych, międzykulturowych zespołach studenckich powstały twórcze pomysły i rozwiązania, tworzone na forum międzynarodowych dyskusji i wymiany myśli oraz doświadczeń. Pomysł ten był kontynuowany w trakcie prac semestralnych w roku akademickim 2011/12 na uczelniach trójmiejskich: WAPG i WAKSSW. Przy okazji projektów realizowano program określony dla danej uczelni i semestru.

Ponieważ teren pasa nadmorskiego, cechujący się licznymi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi jest obecnie przedmiotem presji inwestycyjnej, która może doprowadzić do chaotycznego zagospodarowania

⁵ Zamieszczoną w ankietach rozpowszechnianych wśród mieszkańców Gdańska w 2011 r., podczas zbierania podpisów pod protestem wobec zabudowy Pasa Nadmorskiego.

i zniszczenia jego wartości, zadaniem dla studentów było ukazanie możliwości zagospodarowania wykorzystującego, respektującego i podkreślającego wartości przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe tego obszaru. Studenci korzystali m.in. z informacji zgromadzonych w *Společnej Koncepcji...*

Opracowane projekty studenckie to bogaty zbiór propozycji programowych i przestrzennych zagospodarowania terenów nadmorskich Gdańska. Studenci pokazali, jak różnorodnie i inspirująco można myśleć o przemianach miasta, zwłaszcza o tak wielkim potencjale oraz, jak powinna i mogłaby wyglądać i funkcjonować ich wymarzona przestrzeń pasa nadmorskiego. Prace te mogłyby być inspiracją dla profesjonalnych projektów. Pokazywane na debatach publicznych są zachętą dla mieszkańców Gdańska do dyskusji i działań na rzecz utrzymania specyfiki tego unikatowego obszaru, oraz podnoszenia jego wartości dla dobra wspólnego.

Podsumowanie

Dbać o urodę miasta można pielęgnując zastane wartości, naprawiając elementy zniszczone lub tworząc nowe. Obecnie, w erze dążenia do zrównoważonego rozwoju, coraz częściej zwracamy się w kierunku rekultywacji terenów zdegradowanych. Na niektórych z nich tworzona jest zieleń publiczna o różnych funkcjach. Dlatego przy zagospodarowywaniu terenów niezabudowanych należy przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie, czy warto niszczyć środowisko naturalne, aby po latach je odtwarzać? Czy raczej wykorzystać potencjał miejsca i tak dobrać rodzaj zagospodarowania, aby najlepiej wykorzystać istniejące zasoby?

Bogate metropolie wielkim wysiłkiem tworzą zielone tereny rekreacyjne na obszarach zdegradowanych lub nieużytkach. W tym kontekście paradoksem wydaje się polityka przestrzenna Gdańska, umożliwiająca fragmentaryczną zabudowę na terenach, które są obecnie niezainwestowane, malowniczo położone nad wodą, cechują się wybitnymi walorami krajobrazowymi, a do tego pełnią ważną funkcję społeczną jako miejsce rekreacji mieszkańców Metropolii Trójmiejskiej.

Ten nie zniszczony jeszcze, łatwy do wykorzystania walor wystarczyłoby jedynie zachować i wzbogacić o atrakcyjne zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne, aby stał się unikatem na skalę europejską. Inne miasta o takie skarby walczą. Tymczasem u nas zwyciężają trudne do zrozumienia względy, w wyniku czego zanika ciągłość i jakość tej wyjątkowej zielonej nadmorskiej przestrzeni publicznej.

Literatura

City Indicators Facility 2012, [www.cityindicators.org].

Clos J., 2012, *Welcome Messages*. The Six Session of The World Urban Forum Programme. HSP/WUF/6/INF/6, Neapol.

Monocle. Briefing on Global Affairs, Business, Culture & Design. A Special Edition Devoted to Building Better Cities, Neighbourhoods and Residences, Wyd. 15, t. 02 July/August, Winkontent, Winkorp AG, Brülé's Zurich-based holding company, 2008, T. 2009, 2010, 2011, 2012.

Rozmarynowska K., 2011, *Ogrody odchodzące?* Wyd. słowo/obraz/terytoria sp. z o.o., Gdańsk.

Společna koncepcja zagospodarowania Pasa Nadmorskiego wraz z Inwentaryzacją Przyrodniczą, 2010, Polski Klub Ekologiczny, Gdańsk.

The Global City Indicators Facility 2012, [www.cityindicators.org].

Visual Delights of Fukuoka Map. Selected Architecture, Public Art and Landscape, 2008, Fukuoka City Housing & Urban Planning Bureau City Design Section, Fukuoka.